

Prof. dr. Nada TOMOVIĆ

Filozofski fakultet Nikšić

nada.tomov1@gmail.com

UDK/UDC: 94:33(497.6)"18/19""1945/1952" Hadžić S. (049.3)

Senaid Hadžić, VELIKI ZAOKRET: BOSNA I HERCEGOVINA U VREMENU TRANZICIJE, Arhiv Tuzlanskog kantona, Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla, Tuzla 2021, 493 str.

Izlaskom iz štampe knjige prof. dr. Senaida Hadžića, *Veliki zaokret: Bosna i Hercegovina u vremenu tranzicije* bosanskohercegovačka historigrafija dobila je kapitalno djelo kojim je rasvijetljena jedna velika epoha od austrougarske okupacije do 1952. godine u svijetlu ekonomskih, društveno-političkih, demografskih i kulturoloških promjena. Naime, iscrpno i detaljno je opisana ne jedna tranzicija, kako bi se možda iz naslova moglo naslutiti, već više njih. Dr. Hadžić u prvom poglavlju piše i rasvijetljava tranziciju bosanskohercegovačkog društva do 1945. godine. S obzirom da je Bosna i Hercegovina od Berlinskog kongresa (1878) do 1945. godine u državno-pravnom pogledu dva puta gubila svoj državno-nacionalni subjektivitet, prvo u vrijeme okupacije, a zatim aneksije od strane Austro-Ugarske u periodu od 1878. do 1914. godine, drugi put, ulaskom u Kraljevinu Srba Hrvata i Slovenaca, ona je u oba slučaja tretirana kao „sirovinska baza“ od koje su veću korist imali narodi koji nisu živjeli u okviru njenih historijskih granica. Profesor Hadžić, na osnovu relevantnih izvora analizira proces tranzicije u periodu austrougarske vladavine, kakve je posljedice ta tranzicija imala za

Senaid HADŽIĆ

VELIKI ZAOKRET:

*Bosna i Hercegovina
u vremenu tranzicije*

bosanskohercegovačko društvo. Začeci industrijalizacije u vrijeme austrougarske uprave samo donekle su razbili dominantno agrarnu privredu. Austrougarske vlasti nisu zanemarile ni poljoprivredu, kao glavni oslonac ekonomije. Bosanskohercegovački seljak nije baš sa oduševljenjem prihvatao takve promjene. Zato ću navesti jedan citat iz ove knjige koji mnogo toga govori: *No, dio bosanskih seljaka nije posebno cijenio baš sve novotarije. Ipak je to nagrizalo njihov način života i razbijalo njihovu unutarnju patrijahalnu društvenu strukturu.* Ovdje je nezaobilazno pomenuti i koliko je doseljavanje stranaca, Nijemaca, Mađara, Čeha, Slovaka i drugih uticalo da se bosanski seljak osjeća potisnutim u drugi plan, jer ova politika doseljavanja stranaca znatno je mijenjala i vjersku strukturu bosanskog društva. Analiza ove tranzicije potkrijepljena je brojnim validnim statističkim podacima koji upotpunjuju i daju sveobuhvatnu sliku bosanskog društva, sa kakvim se ekonomskim i agrarnim potencijalom našlo na razmeđu između 19. i 20. vijeka. S druge strane, kako su se i koliko ekonomske prilike reflektovale na obrazovnu i socijalnu strukturu stanovništva.

Ulazak Bosne i Hercegovine u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, autor analizira i s aspekta sveopštih političkih promjena koje su se desile u Evropi nakon raspada Austrougarske monarhije. Bosna i Hercegovina kao nekadašnji sastavni dio tog moćnog carstva 1918. godine zadržala je ulaskom u novu državnu zajednicu neke oblike svoje državnosti i autonomnosti, ali ne ravnopravan status. Privilegovan položaj imale su Srbija, Hrvatska i Slovenija kako u političkom tako i u ekonomskom pogledu. To je imalo za posljedicu ekonomsku nerazvijenost, nizak stepen obrazovanja, zaostalu poljoprivrednu proizvodnju, što je dovelo do brojnih migracija. Iako je u periodu 1918-1941. učinjen kakav takav korak na planu razvoja industrije u Bosni, izbijanjem Drugog svjetskog rata sve industrijske kapacitete okupator je preuzeo prije svega za vojne potrebe. Ovo poglavlje zavređuje posebnu pažnju jer je data iscrpna analiza kakve je katastrofalne posljedice za stanovništvo Bosne i Hercegovine imao Drugi svjetski rat sa ekonomskog aspekta. Prateći dragocjenu statistiku, koju autor navodi može se izvesti zaključak da je Bosna i Hercegovina kraj rata dočekala još nerazvijenija, nego kada je ušla u zajedničku državu 1918. godine. Ovdje bih još istakla vrijednim pažnje, kako profesor Hadžić paralelno kroz čitavo ovo poglavlje sa ekonomsko-socijalnim promjenama na osnovu validnih izvora prati i demografske promjene. Jer, slobodna sam reći da je ovakvim naučnim pristupom po prvi put dat cjelovit prikaz historije Bosne i Hercegovine u jednoj burnoj epohi, a da ne dominiraju političke teme. Ova knjiga predstavlja potpuni zaokret, gdje se historija bosanskohercegovačkog društva analizira i piše dominantno dajući naglasak na ekonomsko-socijalne i demografske prilike, naravno gdje se politička tematika neminovno morala inkorporirati, ali samo u tolikoj mjeri da se hronološki mogu pratiti najbitniji događaji. Ovakvim pristupom rasvjetljavanja tranzicije zadovoljeni su svi postulati savremene historijske nauke i načinjen otklon od ukorijenjenog tradicionalnog tumačenja tranzicije. Opisujući preobražaj bosanskohercegovačkog društva, kako u vrijeme austrougarske okupacije, tako i u periodu između dva svjetska rata akcenat je dat na prodor

stranog kapitala i industrijalizaciju. Zašto je Bosna i Hercegovina i pored bogate sirovinске baze, upliva stranog kapitala i zamaha industrijalizacije ostala dominantno agrarno područje, nalazimo odgovore u ovoj knjizi koji se baziraju na detaljnoj analizi brojnih faktora koji su doprinijeli tom stanju.

U drugom poglavlju pod naslovom *Period obnove Bosne i Hercegovine 1945-1946. godine*, autor iznosi podatke sa kakvom je osnovom Bosna i Hercegovina počela period obnove nakon završetka Drugog svjetskog rata. Pomenućemo samo neke od njih. Sa teritorije NDH u periodu od 1941-1945. godine za potrebe njemačke ekonomije odvedeno je 146.988 radnika, tokom rata uništeno je 98 industrijskih postrojenja, 69 oštećeno sa 50%, 105 oštećeno za 25%, a 286 raznih radionica potpuno je uništeno. Stočni fond smanjen je za 70%, a oštećenje drumskog saobraćaja iznosilo je 90%. Nakon rata u Bosni i Hercegovini 83% stanovništva živjelo je na selu. Navedeni podaci nam govore da je zemlja bila potpuno opustošena i da je period obnove trebalo početi od nule. *Utjecaj industrije na tranziciju bosanskohercegovačkog društva (1947-1948)* tema je trećeg poglavlja gdje je opisan prelazak na plansku ekonomiju u periodu obnove. Ključni faktor tranzicije bio je prvi petogodišnji plan koji je bio fokusiran na razvoj teške industrije, modernizaciju poljoprivredne proizvodnje i elektrifikaciju. Neosporno je da su ovim planom postignuti za kratko vrijeme veliki rezultati o kojima detaljno možemo saznati iz navedenog poglavlja, posebno što su napravljene uporedne analize sa predratnim stanjem u industriji i poljoprivredi. Na taj način dobija se prava slika koliko je privredni napredak bio brz i kako se on odražavao na životni standard stanovništva. Ovaj plan imao je i mnoštvo nedostataka, a koji su uglavnom bili posljedica centralističkog načina upravljanja koji su imali odraz u ekonomiji, socijalnoj politici, a posebno u nacionalnom pitanju. Tako je Bošnjacima uskraćeno pravo nacionalnog identiteta. Zašto je to rađeno, i kakve su bile reakcije Bošnjaka autor detaljno objašnjava, čime se dobija jedna cjelovita slika tranzicije koju autor ne objašnjava samo sa ekonomsko-socijalnog, već i sa političkog i nacionalnog aspekta.

U poglavlju, *Ljudski resursi u industriji kao osnova tranzicije Bosne i Hercegovine prvih godina petogodišnjeg plana (1947-1948)* profesor Hadžić iznosi nam važne procentualne podatke o strukturi radne snage. Posebno su značajni podaci o povećanju udjela zaposlenih žena u industriji i poljoprivredi. Da li je to bio raskid sa tradicijom, nužda, ili nešto treće, čitaoci će svakako naći u ovoj knjizi. Fenomen dobrovoljnog rada u obnovi zemlje i uloga Narodnog fronta u tome obrađena je ne samo kroz podatke šta je urađeno, kakav je to bio elan, koliko je ulogu u toj motivaciji imala Komunistička Partija, već i iz ugla koliko su te radne akcije doprinijele da mnogi učesnici promijene mjesto boravka i potraže zaposlenje u industriji.

Nagli privredni razvoj Bosne i Hercegovine prvih godina petogodišnjeg plana bio je naglo prekinut 1948. godine, izbijanjem sukoba KPJ i Informbiroa. Kako je taj sukob imao negativne posljedice na razvoj Bosne i Hercegovine tema je poglavlja pod naslovom: *Utjecaj industrije na tranziciju Bosne i Hercegovine 1949-1952. godine*. Posljedice ovog sukoba u ekonomskom pogledu najteže su

se reflektovale na Bosnu i Hercegovinu jer je u strahu od sovjetske vojne invazije ona postala centar teške i vojne industrije. Zašto je taj plan imao za posljedicu prekid izgradnje drugih industrijskih objekata i kako se to odražavalo na sveukupan razvoj Bosne i Hercegovine analizirano je sveobuhvatno uz donošenje validnih zaključaka koji su potkrijepljeni brojčanim pokazateljima. Privredni zastoj, teška politička kriza izazvana ne samo sukobom sa Informbiroom već unutrašnjopolitičke tenzije pokušale su se riješiti uvođenjem radničkog samoupravljanja. Autorova zapažanja i ocjene uvođenja samoupravljanja zavređuju posebnu pažnju.

U posljednjem poglavlju ove knjige, praćene su *Promjene u socijalno-ekonomskoj strukturi stanovništva Bosne i Hercegovine 1949-1952. godine*. Koji su sve razlozi doveli da se u periodu od 1949. do 1952. godine dođe do nedostatka radne snage? Kakvo je stanje bilo u poljoprivredi? Kako se mijenjala ekonomsko-socijalna struktura stanovništva, neka su od pitanja na koja su dati odgovori na osnovu iscrpnih analiza.

Na osnovu svega napisanog u ovoj knjizi, može se zaključiti da je u vremenu od 1945. do 1952. godine došlo do značajnog preobražaja bosanskohercegovačkog društva iz agrarnog u industrijsko, ali da je ta tranzicija sprovedena sporije nego u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji. Koji su faktori osim centralističke politike tome doprinijeli ostavljamo čitaocima da sami zakluče kada pročitaju ovo djelo koje će zasigurno biti dragocjeno ne samo naučnoj već i široj čitalačkoj javnosti.

Koliki je trud uložen, i koliko je vremena trebalo, da se napiše ovakvo kapitalno djelo, dovoljno govore podaci da je prof. dr Senaid Hadžić koristio: 46 arhivskih fondova (u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori), 12 neobjavljenih rukopisa, 65 zbirki objavljenih izvora, 229 knjiga, 162 članka, službene listove, brojne novine, periodiku i štampu. Ovi podaci dovoljno govore sa kojom ozbiljnošću je pisano o navedenoj tematici da bi se ostvarili svi postavljeni naučni ciljevi.

Na kraju, iskrene čestitke uvaženom profesoru.